

SKRB ZA OTROKE: POTREBE STARŠEV PREDADOLESCENTNIH OTROK V SLOVENIJI**

Povzetek. Članek analizira pomen socialnih opor za starševanje v pozni moderni ter oriše situacijo v Sloveniji – tj. relativno zaprtost slovenskih družin v ožja sorodstvena razmerja. Na podlagi rezultatov raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji«, dopolnjenih z ugotovitvami drugih relevantnih raziskav, predstavi formalne in neformalne vire opore staršev s predadolescentnimi otroki, njihovo zadovoljstvo s temi oporami ter potrebe, ki jih zaznavajo v povezavi s starševanjem, vključno z njihovim odnosom do morebitne uporabe družinskega centra kot primera opore pri starševanju. Sledi analiza dejavnikov odnosa do družinskega centra. Zaključni del izpostavlja obstoj potrebe po družinskih centrih v Sloveniji.

Ključni pojmi: starševanje, starševstvo, starši, socialne opore, družinski center

Uvod

V zadnjih desetletjih smo priča spremembam v pojmovanju otroštva, vzgoje in starševskih funkcij nasploh. Ob vse večji pluralizaciji in individualizaciji življenjskih potekov, skrbnem načrtovanju starševstva in odlašanja z njim do doseganja zelenih objektivnih in subjektivnih pogojev (Ule in Kuhar, 2003) je sodobna družina postala vse bolj pozorna do blaginje otrok, kar se označuje z izrazoma odgovorno starševstvo in protekcijsko otroštvo. Slednje se po besedah A. Švab (2001: 135) izraža »v intenzivni skrbi za otroke, za njihovo blaginjo in izobraževanje« ter ga gre razumeti kot posledico zahtev poznomoderne družbe in procesov individualizacije. Starši tako nosijo v svojih glavah seznam predpostavk in pogojev, ki so po eni strani povezane s skrbjo za otroke in njihovo blaginjo, po drugi strani pa s skrbmi, ki jih imajo starši zaradi intenziviranega vsakdanjega življenja. Klepp idr. (2004) so recimo pokazali, da je subjektivna ocena kakovosti življenja pri materah z otroki do šestega leta bistveno nižja kot pri primerjalni skupini žensk brez otrok.

* Dr. Metka Kuhar, docentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

Tudi pomen družine kot blažilnika poznomodernih tveganj je vedno večji (Giddens, 2000; Beck in Beck Gernsheim, 2006), zlasti njenih »podpornih« funkcij: poleg materialne in storitvene, predvsem čustvene oz. psihološke. Družina postaja nekakšen terapevtski center, oz. kot pravi Lasch (v Renner, 2006: 26), se je družin oprijel naziv »poslednjih čustvenih in podpornih skupnosti in zadnjih pribežališč v brezsrčnem svetu«. Youniss in Smolar sta že leta 1985 opozorila na naraščanje starševskih oz. družinskih nalog; po njunem je pomembna dodatna naloga staršev zaveznitvo z otrokom pred surovim zunanjim svetom. Predvsem v kontekstu podaljšanih mladinskih prehodov in dolge odvisnosti od izvorne družine – ki je izrazito značilen za Slovenijo ter tudi za večino drugih postsocialističnih držav (Ule idr., 2004; Kovacheva, 2006; Tomanović & Ignjatović, 2006; Tomanović, 2008)¹ in za mediteranske države – je družina najpomembnejša podporna blaginjska instanca. Slovenska družba je bila že večkrat označena kot »otrokocentrična«, zlasti zaradi visokih emocionalnih in ostalih starševskih ter tudi širše družinskih, sorodstvenih vložkov – ob tradiciji polne zaposlenosti obeh spolov (Švab, 2001; Ule in Kuhar, 2003; Renner, 2006). Otrokocentričnost pomeni v tem kontekstu pretirano izkazovanje pozornosti staršev otrokom, predvsem v smislu vzgoje in izobraževanja – otroci so tisti, ki strukturirajo sodobno družinsko življenje in postajajo dejavnik ekonomskega, časovnega in moralnega discipliniranja svojih staršev (Renner, 2002).

Spekter starševskih in družinskih nalog ter odgovornosti se krepi ob intenziviranju pritiskov trga dela, ki se kažejo na primer v omejenih možnostih zaposlitve, finančni negotovosti, napetih delovnih urnikih itd. (Kanjuro Mrčela in Černigoj Sadar, 2007). Beck in Beck-Gernsheim (2006) gresta še dlje in trdita, da zahteve trga delovne sile tako rekoč ne upoštevajo potreb družine, starševstva oziroma partnerstva. Predvsem ženske so vse bolj ujete v dilemi, kako kombinirati delo in družino, kajti v Sloveniji kljub prevladovanju dvokariernih parov ženske opravljajo nesorazmerno visok delež gospodinjinskih opravil in imajo (še vedno) več odgovornosti pri skrbi za otroka (Ule in Kuhar, 2003; Renner idr., 2008; Humer, 2009).

Ob splošnem intenziviranju tako službenih kot družinskih obveznosti, nalog, zahtev in odgovornosti narašča negotovost glede ustrezne vzgoje oz. starševanja nasploh. Negotovost je vezana zlasti na to, da se danes ne moremo več opirati na vsesplošno uporabne in veljavne vzorce, ampak si mora pravila za vzgojo otrok (in tudi partnerstvo) postaviti vsak par zase. Kot pravi Kaufmann s sodelavci (1982 v Beck in Beck-Gernsheim, 2006: 149): »Družina je dandanes soočena s tako velikimi vzgojnimi pritiski kot

¹ Na splošno močna medgeneracijska omrežja in solidarnost notraj družin v postsocialistični Evropi izhaja iz socialističnih politik, ki so pravice in privilegije usmerjale proti družinam, ne posameznikom. V postsocialističnem obdobju so družine zaradi uničenja socialističnih varstvenih zagotovil postale še pomembnejši vir materialnih in nematerialnih virov.

še nikoli poprej v zgodovini.« Tudi Ule in Kuhar (2003) sta s kvalitativno raziskavo med 23- do 33-letnimi starši v Sloveniji ugotovili, da so nega in skrb za otroke ter vzgoja otrok postali »znanost, ki jo lahko študiramo, se je moramo učiti«, oziroma da je starševanje postalo »zahtevno in visokokvalificirano delo«.

Sodobni starši se relativno pogosto znajdejo pred dilemami, na katere sami ne najdejo odgovora in se mnogo pogosteje kot v preteklosti obračajo po strokovne nasvete (Beck in Beck-Gernsheim, 2006). V strahu pred morebitnimi škodljivimi posledicami svojih starševskih praks oz. neuspešnostjo otroka so starši postali pozorno in skrbno občinstvo navodil različnih strokovnjakov, napotkov revij za starše, vzgojnih priročnikov ipd. Na odvisnost od priročniške medicinske in vzgojne literature je že v sedemdesetih opozoril Lasch (1979), ki je trdil, da se matere pod vplivom poplave tovrstnih »pomagal« preprosto ne čutijo več sposobne samostojno in po lastni vesti vzgajati svojih otrok. Njihovim občutkom strahu pred morebitnimi vzgojnimi napaki se neredko pridružijo še občutki krivde in slabe vesti zaradi premajhne čustvene bližine, ki izvira iz negotovosti.

Zahtevne starševske naloge (ob službenih), nujnost medsebojnega dogovarjanja glede starševanja (poleg nesamoumevnosti sodobnih partnerskih praks) lahko posledično vplivajo tudi na kakovost partnerskega razmerja obeh staršev. Recimo, Schütze (1998 v Beck in Beck-Gernsheim, 2006) na podlagi empirične raziskave pravi: »intenzivno ukvarjanje z otroki, ki terja velike čustvene in časovne investicije, vodi k zmanjšanju kakovosti partnerstva«. Beck in Beck-Gernsheim (2006) dodajata, da naraščajoče obremenitve sodobnega starševanja neredko porajajo razdraženosti, ki v situaciji, katera ne dopušča pogovorov med partnerjema, vodijo do vrste napetosti. Klepp idr. (2004) po drugi strani s svojo študijo ugotavljajo, da kakovostno partnerstvo ublaži različne obremenitve pri materah otrok, starih pod šest let, in izboljša njihovo subjektivno kakovost življenja. Ravno nasprotno pa partnerstvo, doživljano kot slabo, predstavlja veliko dodatno obremenitev.

Glede na orisane okoliščine sodobnega starševanja se zdi pomembno, da imajo starši široko socialno mrežo odnosov in podpore. Borchert in Collatz (1994) sta recimo pokazala, da ocenjujejo matere, ki poročajo o kakovostnih socialnih oporah, svoje zdravje kot bistveno boljše od tistih z manj kakovostnimi oporami. Posebej na začetku svoje starševske »kariere« se starši srečujejo z mnogimi vprašanji in potrebujejo socialno podporo. Huwiler (1998) je v svoji longitudinalni študiji pokazal, da napornost starševanja narašča med otrokovim prvim in tretjim letom, se v četrtem letu nekoliko zniža, a ostaja naprej konstantno visoka. Med potrebnimi vrstami podpore so: »informacijska« (informacije o negi, zdravju otrok, izkušnje drugih staršev), »instrumentalna« (varstvo otrok, denarna pomoč), »čustvena« in »socialna« (druženje z drugimi starši; ta potreba je posebej izrazita pri

starših, ki ostanejo po rojstvu otroka doma z njim) (Cipot Mal, 2004). Družina običajno najprej poišče pomoč oz. se poveže z ožjim sorodstvom in tesnimi prijatelji, potem se ta krog povezav navzven širi tudi k drugim zvezam – k širšemu sorodstvu, sosedstvu, svetovalnim službam v vrtcih in šolah ter raznim centrom, kjer pridejo starši po pomoč in svetovanje. Tehnološki napredek je pripeljal tudi do nekaterih novih virov opor za starše, na primer do virtualnih socialnih mrež, tj. do mrež, ki se vzpostavljajo preko komunikacijske tehnologije (internet, telefon) (prav tam).

Čeprav bi pričakovali, da zaradi večje individualizacije življenj posameznikov in zahtev delovnega okolja ter starševanja naraščajo različne storitve in oblike povezovanja v skupnostih, ki pomagajo družinam in otrokom, je v Sloveniji trenutno zaznati predvsem krepitev zasebnih omrežij ožjih družinskih članov in splošno privatizacijo življenja (t. i. obrat v zasebnost) (Dremelj, 2003; Ule idr., 2004). To je dobro dokumentirana strategija vsakdanjega preživljanja v postsocialističnih državah (Kovacheva, 2006; Tomanič, 2008). Širše gledano teoretiki in raziskovalci poznomodernih družb opozarjajo po eni strani na naraščanje individualizma, atomizacijo, nizko socialno kohezivnost (Putnam, 2000), po drugi strani pa naj bi vendarle bilo vsaj za del »evropskega razvitega Zahoda« (npr. za skandinavske države) značilno (postmoderno) interesno in civilnodružbeno povezovanje (Inglehart, 1997).

Glede na skiciran kontekst bomo v tem članku najprej s pomočjo konkretnih empiričnih podatkov predstavili težave in potrebe staršev z mlajšimi otroki ter njihove vire opore – slednje v kontekstu socialnih opor v Sloveniji nasploh – ter predvsem zadovoljstvo s temi viri. Nato bomo prikazali potrebe staršev predadolescentnih otrok po instituciji družinskega centra (tj. prostora, namenjenega srečevanju staršev ter otrok z možnostjo vrstniškega varstva otrok, skupnih aktivnosti, predavanj, druženja, pogovorov, informiranja ipd. – vse to brezplačno) in funkcijah, ki naj bi jih po njihovem tak center omogočal. Nadalje, analizirali bomo, katere osebne okoliščine povečujejo potrebo po družinskih centrih. Pri analizah se pretežno opiramo na rezultate spletne ankete »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji«, mestoma pa navajamo tudi podatke iz drugih raziskav (zlasti iz javnomnenjskih raziskav).

Raziskava: metoda, vzorec

Anketa »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« je bila izvedena januarja 2010 na vzorcu 375 staršev z otroki do največ deset let².

² Vprašalnik je bil sestavljen v okviru predmeta *Mladi starši, skupnostno delovanje in družbene spremembe, ki je potekal pod mentorstvom avtorice članka Metke Kuhar in Špele Razpotnik na Pedagoški*

Dostop do spletne ankete je bil objavljen na naslednjih slovenskih starševskih spletnih straneh: ringaraja.net, zdruzenje-sezam.si, mama.si, familylab.si; anketirance pa smo pridobivali tudi s pomočjo osebnih mrež preko elektronske pošte (vzorec snežene kepe).

Vzorec raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« obsega pretežno ženske (90,7%). Anketirane osebe so stare v povprečju med 21 in 57 let; v povprečju pa 34,9 leta (standardni odklon: 5,3). Večina (62,1%) jih ima dokončano višjo ali visoko šolo (fakulteto), sledi magisterij ali doktorat (18,4%), medtem ko ima končano osnovno šolo ali manj zgolj 1,1% anketiranih. Iz tega sledi, da so anketirani nadpovprečno izobraženi v primerjavi s splošno populacijo.

Glede na zakonski stan prevladujejo poročene osebe (58,7%), visok delež pa predstavljajo tudi osebe, ki živijo s partnerjem/ko v kohabitaciji (34,7%). V raziskavo je bilo vključenih še 4,8% ločenih ter 1,3% samskih oseb. 81,9% od vseh anketiranih živi v dvostarševski družini (s partnerjem/ko in otroki); 8,6% jih živi v večgeneracijski družini; po manj kot 5% pa v enostarševski in reorganizirani družini. 43,5% anketiranih ima enega otroka, 40,8% dva otroka, 12,5% tri otroke, 3,2% pa štiri otroke ali več. Od tega ima 69% anketiranih oseb vsaj enega otroka v starosti do 3 let, 47,2% anketiranih ima vsaj enega otroka v starosti od 3 do 6 let, 29,3% anketirancev pa vsaj enega otroka, starega med 7 in 10 let.

Zaposlitvena struktura kaže, da je 67,7% anketiranih polno (redno) zaposlenih. Ostali zaposlitveni statusi se pojavljajo v naslednjih odstotkih: delno zaposlen (9,6%), porodniška (7,5%), nezaposlen (5,3%), brezposeln do 12 mesecev (2,9%), brezposeln nad 12 mesecev (2,4%). Med 3,7% anketiranimi, ki so izbrali možnost drugo, so se pojavljale naslednje navedbe: delo preko študentskega servisa, (izredna) študentka, samostojni kulturnik, gospodinja, samozaposlena.

32,5% anketiranih živi v Ljubljani (v kraju nad 250.000 prebivalcev), sledijo kraji med 2.000 in 10.000 prebivalcev (23,2%) kraji z do 1.000 prebivalcev (15,7%), šele nato kraji med 10.000 in 50.000 prebivalci (14,1%).

V vzorcu so glede na celotno populacijo staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji nadreprezentirani visoko izobraženi starši ter/oz. tisti, ki živijo v Ljubljani. Taka struktura vzorca je ugodna za dano analizo, saj so ti starši najverjetneje osrednja ali vsaj prva, poskusna »ciljna skupina« potencialnih družinskih centrov v Sloveniji.

fakulteti Univerze v Ljubljani v študijskem letu 2009/10. Pri tej raziskavi so sodelovale naslednje študentke tretjega letnika Socialne pedagogike: Tina Cestnik, Maja Zavrtanik, Ema Benec, Anja Radovič, Tadeja Serec in Tamara Škeraban.

Rezultati

Težave in potrebe staršev s predadolescentnimi otroki

Že analiza zadovoljstva s porabo časa po področjih (glej Švab, Humer in Žakelj, 2011 v tem tematskem sklopu) jasno nakazuje, da so starši nezadovoljni s strukturo porabe svojega časa. Recimo, 84,2% anketiranih izjavlja, da imajo premalo časa za svoje hobije in razvedrilo; 48% celo za spanje; 78,6% jih meni, da posvečajo premalo časa partnerskemu odnosu; 59,1% ima premalo časa za prijateljske odnose; »le« 40,6% ocenjuje, da posvečajo premalo časa otroku/-om; medtem ko jih 38,1% pravi, da posvečajo preveč časa delu, ki ga opravljajo za zaslužek.

Pri tem starši zaznavajo največje probleme in težave pri usklajevanju časa za otroke in delovne obveze (za dobro polovico staršev – v večji meri za polno zaposlene in ženske – je to eden izmed dveh najbolj perečih problemov); pa tudi pri usklajevanju starševanja in partnerstva (približno polovica staršev); medtem ko je usklajevanje časa za otroke in svoje hobije oz. prosti čas zase šele na tretjem mestu po zaznani problematičnosti (pojavlja se pri 42,9% anketiranih). Naslednja zaznana obremenitev po so materialni problemi oz. negotova služba (za dobro petino anketiranih je to eden od dveh ključnih problemov), približno enak odstotek pa dosega negotovost glede vzgoje otrok (20,9%). Več kot vsak deseti starš se počuti precej negotov, kako izrabljati prosti čas z otrokom. Odgovora slabi odnosi v družini ali negotovost glede lastne starševske vloge nasploh (»ne vem, ali sem lahko dober starš«) so izbrali le redki anketirani. Sami pa so navajali še: zdravstvene težave, neskladja med vzgojo očeta in matere, slab odnos z bivšim (ločenim) partnerjem, vpliv družbe in zahtev okolja idr.

Tabela 1: NAJVEČJE OBČUTENE TEŽAVE, PROBLEMI, IZZIVI, VEZANI NA STARŠEVSKO VLOGO (anketirani so izbrali dva odgovora; odgovori v odstotkih)

Uskladiti čas za otroke in delovne obveze	51,2
Uskladiti čas za otroke in partnerstvo	49,9
Uskladiti čas za otroke in hobije/prosti čas zase	42,9
Materialni problemi, negotova služba	21,6
Negotovost glede vzgoje otroka	20,9
Negotovost pri izrabi prostega časa z otrokom (npr. kam iti, kaj početi)	11,2
Slabi odnosi v družini	2,7
Ne vem, ali sem lahko dober starš	2,1
Drugo	2,1

Vir: Raziskava *Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji 2010*

Kot kaže Tabela 2, je največ staršev označilo, da najbolj potrebujejo pomoč glede kakovostnejšega partnerstva – kar za 37,6% je to eno izmed dveh področjih, za katero ocenjujejo potrebo po pomoči. Sledi boljši materialni položaj (slaba tretjina je med drugim izbrala ta odgovor). Skoraj tretjina staršev si prednostno želi več stikov z ljudmi v podobni življenjski situaciji, tj. z drugimi starši. Dobra petina bi želela predvsem pomoč s strani starih staršev ali drugih sorodnikov; podoben odstotek pogreša kakovostnejše delo državnih institucij. Nemalo staršev (15,9%) izjavlja, da si želijo zlasti večje osebnostne zrelosti. Pod kategorijo drugo (skoraj desetina odgovorov) se je najpogosteje pojavljal odgovor, da nimajo tako velikih težav, da bi potrebovali pomoč. Drugi odgovori pa so bili: prijetnejše in bolj varno okolje; gospodinjska pomoč; nasveti o vzgoji, še posebno v specifičnih situacijah; rešitev stanovanjskih težav; občasno ali večerno varstvo in več prostega časa.

Tabela 2: PODROČJA, NA KATERIH BI ANKETIRANI STARŠI NAJBOLJ POTREBOVALI POMOČ (anketirani so izbrali dva odgovora; odgovori v odstotkih)

Kakovostnejše partnerstvo	37,6
Boljši materialni položaj	32,4
Več stikov z ljudmi v podobni življenjski situaciji	29,7
Več pomoči s strani starih staršev	22
Kakovostnejše delo državnih inštitucij	19,6
Osebnostna zrelost	15,9
Drugo	9,1

Vir: Raziskava *Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji 2010*

Formalni in neformalni viri opore staršev s predadolescentnimi otroki

Podpornost družinskih mrež v Sloveniji

Podatki iz različnih virov dokazujejo velik pomen različnih vrst družinske opore, ki pride posebej do izraza pri prehodu v starševanje: finančne, materialne, stanovanjske, socialne, emocionalne itd. (Ule idr., 2004; Novak, ur., 2004; Kanjuo Mrčela & Černigoj Sadar, 2004; Hrzenjak, 2006; Rakar idr., 2010). Reprezentativna študija na vzorcu 5013 slovenskih odraslih oseb (Dremelj, 2003) je pokazala, da so Slovenci dobro opremljeni z različnimi oporami. Večino opor nudijo bližnji družinski člani, kar pomeni, da so oporna omrežja (pre)malo številčna, zelo obremenjena in kot taka ranljiva.

Glede dosegljivosti opor so se kot najbolj ranljive izkazale enostarševske družine (Ule idr., 2004; Nagode, 2004).

Opremljenost z družinskimi oporami je jasno razvidna v dosegljivosti pomoči starih staršev pri skrbi za otroke. Raziskava »Potrebe slovenskih staršev« kaže, da ima kar 68,1% staršev zagotovljeno občasno večerno varstvo otrok s strani starih staršev; 59,6% staršev lahko računa na varstvo otrok s strani starih staršev tudi v primeru otrokove bolezni. Pri tem so starši v povprečju izrazili, da so z odnosom s svojimi starši zadovoljni (le 8,9% jih ni zadovoljnih s tem odnosom; 3,8% pa nima več staršev oz. nima stika z njimi); pa tudi z odnosom s partnerjevimi/partnerkinimi starši so pretežno zadovoljni (16,9% je nezadovoljnih; 7,3% jih nima tega stika).

Obseg opore s strani starih staršev kažejo tudi podatki iz raziskave med 608 starši z otroki do največ sedem let (Kanjuo Mrčele in Černigoj Sadar, 2004), po katerih se približno tretjina otrok med 1. in 3. letom starosti kljub relativni dostopnosti in kakovosti institucionalnega varstva varuje pri starih starših. Raziskava avtorice Hrženjak (2006) med 400 zaposlenimi materami predšolskih otrok iz Ljubljane in Maribora kaže, da celo v najbolj urbanih področjih kar 78,5% staršem pri varstvu otrok pomagajo njihovi starši (v povprečju 27,5 ure mesečno); 37,5% pa pomagajo stari starši tudi pri gospodinjskih opravilih (v povprečju 16 ur mesečno).

Ekstenzivnost skrbstvene opore s strani starih staršev je posebej razvidna iz mednarodne primerjave. Podatki iz raziskave European quality of life (Evropska kakovost življenja) 2007 (Tabela 3), izvedene na reprezentativnem nacionalnem vzorcu s 1035 enotami, kažejo, da v Sloveniji kar 17,2% starejših oseb (starih nad 65 let) dnevno ali večkrat tedensko skrbi za predšolske in šolske otroke; v starostni skupini 50–64 let ta odstotek znaša kar 43,6. V petnajsterici evropskih starejših članic (EU15) in deseterici novejših članic (NMS10) sta povprečna analogna odstotka znatno nižja. Izpostaviti velja, da je pri nas omenjen odstotek tako v primerjavi z drugimi evropskimi državami višji kljub primerjalno daleč nadpovprečni vključenosti otrok v vrtce. Zanimivo je, da odstotki skrbi za otroke pri starejših (tj. v večini primerov skrbi starih staršev) ne upadajo z zviševanjem povprečne starosti rojstva prvega otroka, saj tudi pet let starejši enaki podatki podajajo zelo podobno sliko (glej Filipovič Hrast in Hlebec, 2009).

Dobra opremljenost z družinskimi oporami v Sloveniji je gotovo tesno povezana z bližino med gospodinjstvi. Podatki iz raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« kažejo, da so stari starši pri skoraj polovici anketiranih oddaljeni največ en kilometer od njihovega gospodinjstva (Tabela 4). Pri manj kot petini anketiranih so stari starši oddaljeni več kot uro vožnje.

Tabela 3: SKRB ZA OTROKE (IZVEN PLAČANEGA DELA)

		18-24	25-34	35-49	50-64	65+
SLO	Vsak dan	1,0	45,9	69,5	26,2	9,3
	Večkrat tedensko	11,4	5,2	12,8	17,5	7,9
	Skupaj tedensko				43,6	17,2
	Povprečno št. ur	1,54	3,53	3,22	2,50	2,42
EU15	Vsak dan	10,8	39,5	54,9	16,4	3,4
	Večkrat tedensko	4,5	7,0	9,8	11,8	8,1
	Skupaj tedensko				28,2	11,5
	Povprečno št. ur	4,36	4,31	3,55	2,81	2,82
NMS10	Vsak dan	10,9	54,2	54,1	17,2	5,7
	Večkrat tedensko	4,8	7,2	13,3	11,4	6,7
	Skupaj tedensko				28,6	12,5
	Povprečno št. ur	3,86	4,20	3,31	2,80	2,57

Vir: Mednarodna raziskava *European quality of life* 2007

Tabela 4: ODDALJENOST NAJBLIŽJIH STARIH STARŠEV OD ANKETIRANCA/KE (v odstotkih)

Živijo v drugem kraju, več kot uro vožnje	17,9
Živijo v drugem kraju, manj kot uro vožnje	13,1
Živijo v istem kraju, oddaljeni več kot 1 km	21,7
Živijo v istem kraju, oddaljeni manj kot 1 km	19,0
Živijo v isti hiši, z ločenim gospodinjstvom	23,5
Živijo v istem gospodinjstvu	4,0
Otrok nima starih staršev ali stika z njimi	0,8

Vir: Raziskava *Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji* 2010

Podobno sliko bližine dajejo - na reprezentativnem vzorcu 1077 anketirank in anketirancev iz Slovenije - podatki javnomnenjske raziskave International Social Survey Programme (ISSP) 2001, ki kažejo, da lahko 71,4% anketirank in anketirancev s še živečo materjo pride do nje v najkasneje pol ure. Kar 52,5% teh anketiranih je izjavilo, da imajo s svojo materjo dnevni (neposredovan) stik, dodatnih 31,2% ima stik z materjo vsaj enkrat tedensko. Kar se tiče odnosa z očetom, 43,1% anketiranih s še živečim očetom poroča o dnevnem stiku, dodatnih 25,5% o vsaj enem (neposredovanem) stiku tedensko³.

³ Podatki iz ISSP 2001 kažejo tudi pogoste stike s preostalimi sorodniki; v roku zadnjih štirih tednov je imelo vsaj en stik s teto/stricem 64,2% respondentov; z bratrancom/sestrično 61,6%; s taščo ali tastom

Podrobneje o posameznih virih in vrstah opore

Pomen opor s strani starih staršev nam pomagajo bolje razumeti tudi podatki iz raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« o tem, kam bi se anketirani obrnili po nasvet oz pomoč v posameznih problemskih situacijah, povezanih s starševanjem. Zanimivo je, da se starši obračajo na svoje starše zlasti, kar se tiče materialne pomoči, varstva otroka (v večernem času ali ob otrokovi bolezni v času službe) – v vseh treh primerih bi se približno dve tretjini staršev obrnilo na svoje starše, v skoraj enaki meri računajo v takih situacijah tudi na partnerja/-ko; dobra tretjina bi se na svoje starše obrnila tudi za pomoč pri hišnih opravilih ob lastni bolezni (bistveno več pa kar na partnerja/-ko). Po drugi strani pa bi se starši po nasvet glede resne osebne ali družinske zadeve bistveno prej obrnili k prijateljem in tudi k partnerju/-ki. Prijatelji so se za razliko od staršev izkazali za pomembnejši vir nasvetov tudi glede vzgoje ter nege otroka; izrazito pa glede partnerskih težav in skrbi zase (nega, zdravje). Prijatelji znatno prednjačijo pred starši (in tudi pred partnerjem/-ko) v primeru želje po klepetu ob nekoliko depresivnem počutju; in tudi glede pridobivanja informacij o storitvah in artiklih za otroke.

482

Pomemben rezultat, ki ga prinaša Tabela 5, je pogostost iskanja informacij in nasvetov (v zvezi z otrokom, skrbjo zase in celo glede partnerskih težav ter resnih osebnih ali družinskih zadev) na internetu, v knjigah in časopisih ter pri strokovnjakih. Podatki kažejo, da se tretjina do polovica staršev redno poslužuje vseh teh treh vrst virov. Izpostaviti velja še, da so za več kot petino staršev tudi drugi starši (ki jih ne prištevajo med prijatelje) potencialni vir nasvetov glede vzgoje in nege otroka ter informacij o storitvah in artiklih. Po drugi strani pa se sodelavci in sosedje⁴ niso izkazali kot pomemben vir kakršne koli pomoči oz. nasvetov ali informacij. Ista raziskava prinaša tudi podatke o pogostosti o druženju staršev z otroki/družin z drugimi starši z otroki/družinami: skoraj 5 % anketiranih izjavlja, da tako druženje poteka dnevno, pri 40 % poteka tako druženje vsaj enkrat tedensko, pri približno enakem odstotku vsaj enkrat mesečno; vsaka deseta anketirana oseba je izjavila, da se na ta način družijo samo sezonsko (npr. med počitnicami), dobrih 6 % staršev pa je izjavilo, da nikoli.

Če zaokrožimo, kažejo podatki, da so stari starši predvsem pomemben vir instrumentalnih oblik opore, partner/-ka tako instrumentalnih kot socialno in psihološko-emocionalnih oblik, prijatelji pa so izjemno pomembni predvsem kot vir socialne in psihoemocionalne opore; da pri velikem deležu

77,8% od celotnega vzorca; 75,5% jih je imelo v takem obdobju vsaj en stik s svakom ali svakinjo; 74,2% pa z nečakom oz. nečakinjo.

⁴ Kar se tiče obračanja na sosede glede posameznih potreb, raziskava ni pokazala statistično značilne razlike med prebivalci večjih in manjših krajev.

staršev pomembno psihoemocionalno oporo odigrajo strokovnjaki ali posredno dostopno strokovno znanje. Tudi drugi starši so potencialno pomemben vir psihosocialne in emocionalne opore, pri čemer velja dodati še internetno povezovanje z drugimi starši, na kar opozarjajo opravljene analize (slovenskih) spletnih portalov (Cipot Mal, 2004; Čampa idr., 2010).

Tabela 5: KAM (VSE) BI SE ANKETIRANI OBRNILI PO NASVET/POMOČ PRI POSAMEZNIH POTREBAH (odstotki so prikazani za vsak posamezen vir pomoči)

	Partner/-ka	Starši/so-rodniki	Prijatelji	Drugi starši	Sosedje	Sodelavci	Strokovnjak	Knjige, časopis	Internet	Drugo
Pomoč pri hišnih opravilih, ko ste bolni	80,4	36,5	6,7	0,3	0,9	8,8	1,8	1,2	1,2	2,9
Materialna pomoč (izposoja denarja ali predmetov)	49,4	64,3	17,3	0,6	8,8	0,3	1,8	0,3	0,6	5
Varstvo otroka v večernem času	55,6	68,1	13,5	2,9	3,2	0,3	3,5	0	0,3	4,7
Varstvo bolnega otroka v času službe	66,7	59,6	4,7	1,2	0,6	0,3	1,2	0	0,3	2,9
Nasvet glede resne osebne ali družinske zadeve	46,1	26,4	52,3	2,6	0,3	2,9	22,8	10,2	13,7	1,2
Nasvet v zvezi z vzgojo	39,8	23,7	44,2	18,4	0,6	4,7	32,5	35,1	37,1	0,9
Nasvet v zvezi z nego otroka in s hranjenjem	28,4	23,7	37,7	23,7	0,3	3,8	35,7	33,3	45,3	0,9
Nasvet v zvezi s partnerskimi težavami (prepiri, spolnost itd.)	24,6	6,7	56,1	2	0,3	2,3	32,7	22,8	28,9	2,6
Nasvet v zvezi s skrbjo zase (nega, zdravje ipd.)	27,2	16,7	44,4	2,3	0,6	4,1	34,8	29,8	49,1	2,6
Informacije o storitvah in artiklih za otroke	15,8	7	40,9	21,9	2,3	6,1	12,9	28,1	71,3	2,3
Če bi se počutili nekoliko depresivne in bi se želeli klepet, družbo ...	45,6	20,5	78,7	2,6	2	5,6	13,5	3,8	11,7	2,6

Vir: Raziskava *Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji 2010*

Dodaten vpogled v opore staršev v Sloveniji dajejo podatki o zaupanju iz raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« (Tabela 6). Iz rezultatov je razvidno, da starši najbolj zaupajo svojemu partnerju oz. partnerki in svojim staršem, torej krogu svojih bližnjih. Prav tako je visoko zaupanje v prijatelje; medtem ko anketirani le povprečno zaupajo

strokovnjakom. O nezaupanju pa lahko govorimo pri državnih ustanovah, ljudeh nasploh, posebej pa Cerkvi. Tudi rezultati drugih slovenskih raziskav kažejo podobno sliko (ki je izrazito značilna za postsocialistične države): v sam vrh zaupanja se v Sloveniji uvrščajo osebe iz »človekove intimne«, sledijo institucije civilne družbe in mednarodne organizacije. Na dno se uvrščajo državne institucije, zlasti politične in Cerkev (Toš, 2007). Tudi Igljč (2004) ugotavlja nizko zaupanje v soljudi v Sloveniji, zaradi česar se le-ta uvršča med države z nizko stopnjo socialnega kapitala.

Tabela 6: ZAUPANJE V POSAMEZNE OSEBE/INSTITUCIJE (povprečna vrednost na lestvici od 1 do 10 in standardni odklon)

	Povprečje	Stand. odklon
Partnerju/-ki	9,5	1,3
Svojim staršem	8,9	1,8
Prijateljem	8,5	1,4
Strokovnjakom	6,3	2
Državnim institucijam	4,6	2
Ljudem nasploh	4,5	2,1
Cerkvi	3,1	2,4

Vir: Raziskava *Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji 2010*

Odnos staršev s predadolescentnimi otroki do družinskega centra

Glede na povprečno nizko zaupanje v soljudi in s tem povezano nizko stopnjo socialnega kapitala, ki se načeloma odraža kot pomanjkanje sodelovanja in povezovanja v socialnih sistemih, in glede na povprečno nizko zaupanje v institucije ter ne ravno visoko zaupanje v strokovnjake, bi lahko pričakovali, da anketirani ne bodo posebej naklonjeni ideji družinskega centra. Vendar bi po podatkih raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« kar 88,7% staršev uporabljajo družinski center⁵, če bi v njihovi neposredni okolici obstajala taka organizacija. 1,7% anketiranih med starši, ki bi center obiskovali, je zatrdilo, da bi tak center predvidoma obiskovali dnevno; 41,6% bi ga obiskovalo vsaj enkrat tedensko; 41,1% vsaj enkrat na mesec; 15,6% pa redkeje kot enkrat mesečno.

Podatki kažejo, da bi starši prednostno uporabljali družinski center z namenom, da bi otrok imel družbo (Tabela 7). Starši od centra zelo želijo

⁵ Družinski center smo v anketi opisali kot »prostor, namenjen srečevanju staršev in otrok, z možnostjo vrstniškega varstva otrok, skupnih aktivnosti, predavanj, druženja, pogovorov, informiranja ipd., vse brezplačno«.

oz. pričakujejo tudi možnost izmenjave izkušenj, nasvetov, informacij ter nasvetov strokovnjaka. Vidijo ga kot prostor aktivnega preživljanja časa z otrokom; v veliki meri si želijo druženja s starši drugih otrok ter skupno organiziranje otroških aktivnosti z drugimi starši, pri čemer so nekateri (slaba tretjina staršev) izpostavili tudi možnost, da bi se s kom povezali in se domenili za skupno, vrstniško varstvo. Tudi odgovor, da bi želeli v takem centru v miru popiti kavo/čaj in kaj prebrati, medtem ko bi se otrok igral, je požel visoko strinjanje staršev.

Tabela 7: KAJ NAJ TAK CENTER NUDI? (povprečna ocena na lestvici od 1 do 5 in standardni odklon)

	Povprečje	Stand. odklon
Otrok bi imel družbo	4,1	1,1
Možnost izmenjave izkušenj, nasvetov, informacij	4	1,1
Imel/-a bi prostor aktivnega preživljanja časa, v katerega bi se lahko napotil/-a v prostem času z otrokom	3,9	1,2
Pomoč, nasvet strokovnjaka	3,9	1,1
Druženje z drugimi starši z otroki	3,8	1,2
Organiziranje otroških aktivnosti z drugimi starši	3,8	1,1
V miru bi lahko popil/a kavo/čaj in kaj prebral/a, medtem ko bi se otrok igral	3,7	1,3
Lahko bi se s kom povezal/a in se domenil/a za skupno, vrstniško varstvo otrok	3,3	1,4

Vir: Raziskava *Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji 2010*

Različni dejavniki odnosa staršev s predadolescentnimi otroki do družinskega centra

Doslej navedeni podatki nas napeljujejo na preverjanje, kateri dejavniki pomembneje vplivajo na večjo izraženo potrebo po družinskem centru in participacijo v njem. Po pričakovanjih, ki izhajajo iz predstavljenega okvira, gre za naslednje dejavnike:

1. prvo starševstvo: otrok je edinec/-ka (posebej če je otrok mlajši od treh let in/ali je starš na porodniškem dopustu);
2. urbano okolje;
3. manjša ali neobstoječa razpoložljiva pomoč s strani starih staršev (ki se kaže v dostopnosti občasnega večernega varstva in varstva ob otrokovi bolezni ter v izraženi želji po (več) pomoči s strani starih staršev);

4. manjše zadovoljstvo z odnosom s svojimi starši oz. s partnerjevimi starši (tj. s starimi starši);
5. pogostost druženja (kot družina/starš z otrokom) z drugimi družinami/starši z otroki;
6. večje opiranje na druge starše, na internet, knjige in časopise ter na strokovnjake pri iskanju nasvetov glede nege in glede vzgoje otroka;
7. večje zaupanje v soljudi, institucije, strokovnjake.

Da bi ugotovila, ali navedeni dejavniki vplivajo na predvideno posluževanje družinskega centra, sem izvedla statistično analizo (crosstabs) povezanosti posameznih navedenih neodvisnih spremenljivk in odvisnih spremenljivk – »uporaba družinskega centra« (oseba bi center uporabljala ali ne bi) ter »pogostost obiskovanja družinskega centra«. Hi-kvadrat test je pokazal, da na »uporabo družinskega centra« statistično pomembno vplivajo (v navedenih primerih je bila signifikanca manjša od 0,05):

- pogostost druženja z drugimi starši z otroki/družinami;
- izražena želja po več pomoči s strani starih staršev (postavka je v Tabeli 2);
- manjše zadovoljstvo z odnosom s partnerjevimi starši
- izražena negotovost glede vzgoje (postavka je v Tabeli 1);
- iskanje negovalnih nasvetov pri strokovnjakih, na internetu in v knjigah/revijah.

Na »pogostost uporabe družinskega centra« pa so statistično pomemben vpliv izkazale naslednje neodvisne spremenljivke:

- pogostost druženja z drugimi starši z otroki/družinami;
- prvo starševstvo: otrok je edinec/-ka (posebej če je otrok mlajši od treh let in/ali če je anketirana oseba na porodniškem dopustu);
- (ne)razpoložljivost starih staršev za večerno varstvo;
- izražena želja po več pomoči s strani starih staršev (postavka je v Tabeli 2).

Spremenljivke urbanost ter stopnja zaupanja v soljudi, institucije, strokovnjake pa se niso izkazale kot statistično pomembni prediktorji (pogostosti) uporabe družinskega centra.

Sklep

Podatki, ki sem jih predstavila v tem članku, v uvodnem delu potrjujejo nakazane težave oz. ovire, s katerimi se soočajo starši v vsakdanjem življenju v skrbi za otroka, ter vlogo opor, pomoči staršem s strani njihovih staršev. Kot najbolj težavno se je izkazalo usklajevanje starševanja tako s plačano zaposlitvijo kot tudi s partnersko zvezo in lastnim prostim časom. Ker so anketirani v raziskavi »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v

Sloveniji« izbirali dve najakutnejši problemski področji starševanja, je negotovost, povezano s starševanjem, izbrala »le« približno petina slovenskih staršev z otroki pod enajst let – vendar pa že ta odstotek pri danem načinu spraševanja nakazuje, da gre za pomemben vidik. Ista raziskava je pokazala, da so se starši pripravljene obrniti po nasvete, ki se nanašajo na starševanje in tudi na skrb zase, k različnim virom, pri čemer izstopajo prijatelji; tretjina do petina staršev pa bi se obrnila tudi na strokovnjake, internet in priročniško literaturo.

Glede na rezultate navedene raziskave, predvsem pa iz podatkov iz različnih drugih bolj reprezentativnih raziskav lahko sklepamo, da sta vsaj približno dve tretjini slovenskih staršev z mlajšimi otroki relativno dobro opremljeni z različnimi oporami s strani starih staršev, pri čemer velja izpostaviti, da se nanje obračajo predvsem glede instrumentalnih oblik pomoči (materialna pomoč, pomoč pri varstvu otrok itd.), le zelo redki starši pa se s stari starši posvetujejo glede vzgojnih ali glede psiholoških težav. Iz podatkov lahko tudi sklepamo, da bi si okvirno vsaj četrtnina staršev z mlajšimi otroki v Sloveniji želela več opore s strani starih staršev (kar lahko pomeni, da bi si želeli, da bi stari starši živeli bližje). V tem kontekstu velja poudariti, da v Sloveniji sodeč po različnih podatkih velik delež ljudi živi zelo blizu svojih staršev oz. celo v isti hiši/gospodinjstvu. Med anketiranci raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« jih kar 28 % živi v isti hiši (od tega 4 % v istem gospodinjstvu), dodatna petina pa manj kot kilometer stran. Večina anketiranih je z odnosi s svojimi ali s partnerjevimi/-kinimi starši zadovoljna in starši so zelo visoko, na drugem mestu po stopnji zaupanja (tako za partnerjem).

Moj prispevek potrjuje ugotovitve obstoječih raziskav, da sodi Slovenija med države z močnimi meddružinskimi povezavami, kar nas – ob zgodovini pomembne vloge družinskih omrežjih (ne glede na sloj) – umešča v južnoevropski (mediteranski) kulturni model. Vloga teh opor, tudi t. i. povezovalnega (»bonding«) socialnega kapitala, je posebej izrazita v (post)tranzicijskem obdobju, zlasti v kombinaciji s sodobno skoraj globalno ekonomsko krizo. Gre pa za fenomen z dvoumnimi učinki, kajti dostopnost oz. odsotnost podpornega omrežja reproducira socialne neenakosti in ustvarja prepad med tistimi, ki so dobro opremljeni s temi podporami (in so recimo zato lahko bolj kompetitivni na trgu dela), in tistimi, ki niso. Poleg tega »zapiranje« v zasebna omrežja prispeva k družbeni atomizaciji in pojemajoči socialni koheziji. Na primer, Winter (2000 v Tomanović, 2008) trdi, da relativno »šibke« skupnostne vezi bolj podpirajo civilno družbo kot močne družinske. Tudi Putnam (2000) je podobno izpostavil, da so horizontalni odnosi bolj učinkoviti generatorji socialnega kapitala kot močne družinske in prijateljske vezi. Še več, poudarek predvsem na družinskih opornih mrežah zmanjšuje sociabilnost in omejuje življenjske poglede (Tomanović, 2008).

Podatki raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« po drugi strani kažejo, da skoraj tretjina slovenskih staršev, predvsem tisti s slabšimi oporami s strani starih staršev, izraža potrebo po več povezovanja z drugimi starši, kar je odstotek, ki ga ne gre spregledati. Pripravljenost staršev z manjšimi otroki na tovrstno povezovanje pa odraža tudi zelo visok odstotek izražene namere po obiskovanju potencialnega družinskega centra, torej povezovalne, skupnostne inštitucije, inštitucije izven ozkega družinskega oz. najožjega prijateljskega omrežja. Kar 88,7% anketiranih staršev bi družinski center uporabljajo, pri čemer bi slaba polovica predvidoma zahajala vanj vsaj enkrat tedensko. Potrebo po povezovanju z drugimi starši nakaže že visok odstotek uporabe internetnih starševskih forumov, v katere se vključijo zaradi vsebine, ostanejo pa zaradi občutka skupnosti (Cipot Mal, 2004: 26). Družinskemu centru so posebej naklonjeni zlasti starši s slabšimi oporami starih staršev ter tisti z manj že vzpostavljenimi družabnimi odnosi z drugimi družinami, pa tudi tisti, ki pogosteje iščejo nasvete, povezane s starševanjem. Posebej pa so zanj zainteresirani starši malčkov, zlasti starši na porodniškem dopustu. Glede na omejen vzorec v tem članku niso izpostavljene skupine staršev, za katere bi bil družinski center še posebej dobrodošel, že glede na njihovo socialno-ekonomsko situacijo (npr. enostarševske družine; starši z nižjimi dohodki, ki si ne morejo plačati varstva ali otroku omogočiti dodatne dejavnosti ipd. – glej Razpotnik v tem tematskem bloku).

Izpostaviti velja tudi ugotovitve raziskave Inštituta RS za socialno varstvo o potrebah družin (Rakar idr., 2010), ki je prav tako pokazala, da bi starši želeli ponudbo več organiziranih oblik občasnega varstva za krajši čas (npr. občasno varstvo v okviru vrtca, društev, igralnih koticov v nakupovalnih središčih ipd.), za kar so pripravljeni prispevati vsaj delno povračilo stroškov. Poleg tega omenjena raziskava izpostavlja potrebo staršev po organiziranem počitniškem varstvu otrok, kar je med drugim tudi ena možnih dejavnosti družinskih centrov.

Predstavljena slika kliče po uvedbi družinskega centra kot prostora skupnostnega povezovanja družin oz. staršev z otroki, druženja staršev in otrok pa tudi zbirne točke informacij ter inštitucije s ponudbo ad-hoc svetovanja staršem. Upravičen se mi zdi sklep, da bi družinski centri pomembno prispevali h kakovosti življenja družin z (mlajšimi) otroki in posledično olajšali tudi odločanje za starševstvo. Zanašanje na družinska oporna omrežja je nepravilno do dobršnega dela populacije slovenskih staršev in nenazadnje starih staršev, ki so zaposleni kot skrbniki vnukov ter kot taki tudi manj angažirani na preostalih možnih družbenih in zasebnih področjih udejstvovanja v obdobju (vse bolj aktivne) starosti. Dodaten argument za družinske centre je, da se bo z zviševanjem starosti ob upokojevanju skrčila tudi možnost podpore starih staršev (zlasti pri varstvu otrok), saj ti ne bodo več toliko na voljo.

LITERATURA

- Beck, U., in Beck-Gernsheim, E. (2006): Popolnoma normalni kaos ljubezni. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Borchert, H. in Collatz, J. (1994): Zu Belastungssituation und Bewältigungsstrategien von Frauen mit Kindern. Zeitschrift für Medizinische Psychologie 3 (3): 109–118.
- Cipot Mal, T. (2004): Sodobne podporne mreže družin v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Čampa, T. et al. (2010): Analiza starševskih spletnih portalov: Med.over.net, Ringaraja.net, Otrokoskop.si, Mama.si: raziskovalno poročilo pri predmetu Starševstvo in druge oblike skupnostnega delovanja. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Dremelj, P. (2003): Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov. Družboslovne razprave 14 (43): 149–170.
- Filipovič Hrast, M. in Hlebec, V. (2009): Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji in tranzicijske spremembe. V V. Tašner, I. Lesar, M. Antič Gaber, V. Hlebec in M. Pušnik (ur.), Brez spopada: kultur, spolov, generacij, 195–214. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Giddens, A. (2000): Preobrazba intimnosti. Ljubljana: cf.
- Hrženjak, M. (2006): Development Partnership SIPA – System of Domestic Help (EQUAL): Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Humer, Ž. (2009): Etika skrbi, spol in družina: procesi relokacije skrbi med zasebno in javno sfero. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Huwiler, K (1998): Alltägliche Belastungen von Müttern durch ihre Kinder in den ersten vier Lebensjahren: Eine Längsschnittstudie. Psychologie in Erziehung und Unterricht 45 (4): 261–279.
- Iglič, H. (2004): Dejavniki nizke stopnje zaupanja v Sloveniji. Družboslovne razprave 20 (46/47): 149–175.
- Inglehart, R. (1997): Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton: Princeton University Press.
- Kanjuo Marčela A. in Černigoj Sadar N. (2004): Starši med delom in družino. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kanjuo Mrčela, A. in Černigoj Sadar, N. (2007): Delo in družina – s partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Klepp, D., Buchebner-Ferstl, S. in Kaindl, M. (2009): Eltern zwischen Anspruch und Überforderung. Erziehungswerte und Erziehungsverhalten im Kontext der Lebensbedingungen von Familien. Opladen in Farmington Hills: Budrich UniPress.
- Kovacheva, S. (2006): Youth transitions and family support in a transforming social context: Reflections from the New Member States. V W. Lutz, R. Richter, in C. Wilson (ur.), The new generations of Europeans. Demography and families in the enlarged European Union, 145–176. London in Sterling, VA: Earthscan.
- Lasch, C. (1979): Das Zeitalter des Narzissmus. München: Bertelsmann Verlag.
- Nagode, M. (2004): Omrežja socialne opore različnih tipov družin in gospodinjstev. V M. Novak (ur.), Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije, 85–96. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- New York: Simon and Schuster.

- Novak, M. (ur.) (2004): Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*.
- Rakar, T., Boškic, R., Boljka, U., Dremelj, P., Nagode, M., Črnak-Meglič, A., Rihter, L. (2010): Raziskava o potrebah družin po različnih oblikah storitev. Končno poročilo. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Rener, T. (2002): Novi trendi v zasebnih razmerjih. V V. Mihelj (ur.), *Mladina 2000 – Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*, 79–103. Maribor: Aristej.
- Rener, T. (2006): Odraščati v družinah. V T. Rener, M. Sedmak, A. Švab in M. Urek (ur.) (2006): *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, 89–126. Koper: Annales.
- Rener, T., Humer, Ž., Žakelj, T., Vezovnik, A. in Švab, A. (2008): *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Švab, A. (2001): *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Tomanovič, S. (2008): Families and Social Capital: Some Issues in Research and Policy. *Sociologija* 1: 1–16
- Tomanovič, S., in Ignjatović, S. (2006): Transition of young people in a transitional society: The case of Serbia. *Journal of Youth Studies* 9 (3): 269–285.
- Toš, N. (2007): Potek demokratične institucionalizacije: zaupanje v institucije sistema. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M., in Kuhar, M. (2003): *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M., Rener, T., Žakelj, T., Kuhar, M., in Hlebec, V. (2004): *Tipi družin in socialne mreže. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Youniss, J. in Smolar, J. (1985): *Adolescent relations with mothers, fathers, and friends*. Chicago: University of Chicago.

VIRI

- European Quality of Life Survey (2007). Dostopno preko <http://www.esds.ac.uk/findingData/snDescription.asp?sn=6299&key=eqls>, 6. 10. 2010.
- International Social Survey Program – Social Networks (2001). *GESIS Online Study Catalogue*. Dostopno preko <http://zcat.gesis.org/webview/index.jsp>, 3. 10. 2010.